

BİRİNCİ KUŞAK İNSAN HAKLARINDAN SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜNE TÜRKİYE'DE ENGELLİLER AÇISINDAN BAKIŞ¹

Yrd. Doç. Dr. Ümmühan KAYGISIZ

ÖZET

Birinci kuşak haklar, bireyi korumaya yönelik haklardır. Seyahat özgürlüğü temel bir insan hakkıdır. Seyahat hakkı engelli bireyler içinde en temel haklardan bir tanesini teşkil etmektedir. Engelli bireylere seyahat hakkı imkânları tanınmalıdır. Bu konuda birincil rol, devlete, yerel yönetimlere, turizm alanındaki sektör yöneticilerine düşmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacını engellilerin seyahat hakkı ile ilgili mevcut düzenlemeleri ortaya koyarak, geniş literatür taraması ve mevcut mevzuat düzenlemeleri üzerinden var olan durumu tespit etmeye çalışmak oluşturmaktadır. Sonuç olarak kara, deniz, hava ulaştırma yönetmelikleri incelendiğinde engellileri içeren düzenlemeler olduğu görülmektedir. Uygulamada çoğu ülkenin gerisinde olan bu düzenlemeler insan hakları odaklı olarak daha da işler hale getirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Seyahat Hakkı, İnsan Hakları, Engelliler, Türkiye, Yasal Düzenlemeler.

THE VIEW IN TERMS OF DISABLED PEOPLE IN TURKEY FROM FIRST GENERATION HUMAN RIGHTS TO TRAVEL FREEDOM

ABSTRACT

First generation rights are rights to individual protection. Freedom of travel is a fundamental human right. The right to travel constitutes one of the most fundamental rights among disabled people. Disability rights should be given to disabled people. The primary role in this issue falls to the state, to the local administrations, to the sector managers in the field of tourism. The purpose of working in this context is to search the broad literature and try to identify the current situation through existing legislative arrangements by setting out the current regulations on the right to travel of the disability. As a result, when it comes to land, sea and air transport regulations, it seems that there are regulations with disabilities. In practice, these regimes, which lag behind most countries, should be made more functional with human rights focus.

Keywords: Travel Rights, Human Rights, the Disabled, Turkey, Legal Arrangements.

¹ II. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends and Indicators, May 05-07, 2016 Konya Turkey, tam metin olarak sunulmuş bildiri çalışmasıdır.

GİRİŞ

İnsan hakları, devlet tarafından güvence altına alınıp alınmadığına bakılmaksızın, insanların onurlu bir yaşam sürdürebilmek için sahip olmaları gerektiğine inanılan bütün hakları ifade eder (Uygun, 2000:16). İnsan hakları tarihi din, kültür, ahlak, felsefe ve hukuki gelişmeleri içerir. Tarih boyunca hak ve özgürlük fikri olagelmıştır. Fakat bunların insan hakları olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışma konusudur. Bireyin haklarını konu edinen ilk yazılı belge Hammurabi kanunlarıdır. Zira bu kanunlar dönemi itibari ile adil yargılanma ve mülkiyet hakkı konusunda çok modern düzenlemeler içermektedir. Bu kanunlar bireyi keyfi sorgu ve cezalandırmaktan koruyordu. İran Pers imparatorlarından Kiros, modern haklarla örtüşen bir takım düzenlemeleri içeren Kiros Silindirini yayınlamıştır. Büyük Kiros'un bildirisi, temelde Babilli kölelerin serbest ve özgür olması gerektiğinden bahsettiği için, kimi uzmanlar onu ilk insan hakları belgesi olarak da kabul etmektedir. İslam dünyasının insan haklarına katkısına bakıldığında ise Medine ve ona bağlı yerlerde bulunan Müslüman, Yahudi, Putperest ve diğer bütün toplulukların haklarını garanti altına alan ve kim uzmanlara göre de ilk anayasa örneği olan 622 tarihli Medine Sözleşmesi ya da Vesikası göze çarpmaktadır. Aynı şekilde bütün insanların eşitliğini vurgulayan ve kadın haklarından bahseden 632 tarihli Veda Hutbesi de insan haklarına kaynaklık eden tarihi bir belge olarak kabul edilmektedir.

Yunanlıların üzerinde durduğu doğal haklar anlayışı Roma İmparatorluğu döneminde de varlığını sürdürmüştür. Daha sonra, 1215 tarihli Magna Carta ya da Büyük Özgürlük Sözleşmesi de bugünkü insan haklarının kaynakları arasında değerlendirilmektedir. İngiltere’de 1689 devriminden sonra geliştirilen Yurttaş Hakları Beyannamesi, bugünlere benzer temel hak ve özgürlükleri belirlemektedir. Aynı şekilde 1776 ABD Bağımsızlık Bildirgesinde de aynı liberal ve dini söylem bulunmaktadır. Bildirge’ye göre, “bütün insanlar eşit yaratılmıştır, yaratıcı tarafından kendilerine bahşedilen devredilemez hakları vardır. Bunlardan bazıları yaşama hakkı, özgürlük ve mutluluğu arama hakkıdır” ve bu gerçeklerin meşruiyeti kendiliğindedir. 1789 tarihli Fransa İhtilali sonrasında ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde de benzer bir anlayış görülmektedir. Bildirge, insanların özgür doğduğunu ve eşit yaşamaları gerektiğini, insanların zulme karşı direnme hakkı olduğunu, her türlü egemenliğin esasının millete dayalı olduğunu ve mutlak egemenliğin bir kişi ya da grubun elinde bulunamayacağını, devleti idare edenlerin esas olarak millete karşı sorumlu olduğunu, hiç kimsenin dini ve sosyal inançları yüzünden kınanamayacağını ortaya koymaktadır. 1945’te Birleşmiş Milletler’in (BM) kurulmasıyla insan hakları kurumsal olarak da dünya politikasına girmiştir. Zira BM Şartı’nın ilk maddesi, BM’nin dört görevi arasında insan haklarını geliştirmeyi de vurgulamaktadır. Daha sonra kurulan İnsan Hakları Komisyonu, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesini (EİHB) hazırlamış ve modern insan hakları belgelerinin temel referansı haline gelen Beyanname, 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir (<http://www.edchreturkeyu.coe.int/Source/Resources/Trainingset/10.02.2016>).

Bahsedildiği şekilde tarihsel gelişim gösteren insan hakları, kişinin sırf insan olduğu için, doğuştan sahip olduğu, devredilemez ve vazgeçilemez nitelikte haklardır. İnsanı insan yapan unsurlardır. Onları reddetmek, kişinin insan olma niteliğini reddetmektir. Toplumdan ve devletten önce vardır. Toplumsal ya da siyasal düzenin eseri değildir. Bu haklar kişilere devletin karışamayacağı bir alan yaratmaktadır.

Birinci kuşak haklar, klasik ve siyasal insan haklarıdır; daha çok bireyi devletin müdahalesinden korumakta ve onun devlet karşısında bazı temel haklarını güvence altına almaktadır. Düşünce özgürlüğü, ifade ve iletişim özgürlüğü, toplanma ve dernek özgürlükleri ile katılım hakları bu hakların bir kısmıdır. Bugün klasik ya da temel haklar olarak adlandırılan “Kişi özgürlükleri ve siyasal haklar”, büyük ölçüde 17. ve 18. yüzyıllarda gelişmiştir. Gelişmesinde Amerikan ve Fransız devrimlerinin etkisi vardır ve aristokrasi-burjuvazi

çatışmasına dayanmaktadır. Ayrıcalıklar üzerinde kurulu feodal rejime karşı devrimci burjuvazinin verdiği mücadele, “özgürlük ve eşitlik” kavramlarının doğumuna kaynaklık etmiştir. XVII. ve XVIII. Yüzyıl devrimleri feodal çağın kapanmakta olduğunu müjdelirken, beraberinde bir hak ve özgürlükler demeti de getirdiler (Kaboğlu, 2002:41).

Klasik haklar olarak da adlandırılan birinci kuşak hakların özelliği, bireyi korumaya yönelik (negatif statü hakları) haklar olmasıdır. Devlet, düzenleme yaparak özgürlüklerin kullanılmasını kolaylaştırır, ama sınırlandıramaz. Bu haklar, somut biçimde, ABD’nin 1776 tarihli İnsan Hakları Bildirisi ile Büyük Fransız Devrimi’nden sonra açıklanan 1791 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde ve İngiltere’de yayımlanan Haklar Beyannamesi’nde yer almaktadır. Bu anlamda seyahat özgürlüğü birinci kuşak insan haklarından yani negatif statü haklarından denebilir (Gören, 1997:442). Ancak devletin, seyahat özgürlüğünün kullanılabilir olması bakımından, ulaşım olanaklarının sağlanması, güvenlik önlemlerinin alınması, kara, hava ve denizde seyahati mümkün kılacak altyapıların hazırlanması gibi yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu noktada ise seyahat özgürlüğü devlete pozitif yükümlülükler getirmektedir.

ENGELLİLERİN SEYAHAT HAKKI

Engellilik insan doğasının kaçınılmaz gerçeklerinden birisidir. İnsanlar doğuştan ya da sonradan bir engel durumuyla yaşamak zorunda olmasalar dahi yaşları ilerledikçe bir gün engelli olarak hayatlarını idame ettirmek zorunda kalabilirler. Dünya nüfusunun yaklaşık %15’i engelli insanlardan oluşmaktadır (Dünya Engellilik Raporu, 2011:1). Engelli nüfus oranının zamanla artacağı tahmin edilmektedir. Bu yüksek oran engelli topluluğunun önemsenmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir. Seyahat hakkı tüm bireylerin hakkı olduğu gibi engelli bireyler içinde en temel haklardan bir tanesini teşkil etmektedir. Fakat engelli bireyler seyahat haklarından tam ve etkin bir şekilde yararlanamamaktadır. Oysa engelliler dünyadaki turizm endüstrisi için giderek büyüyen önemli bir pazar konumundadır. Seyahat sektöründe engelli pazarına olan ilginin artmasının sebebi, engelli pazarının endüstri için finansal değeri yüksek bir pazar olacağı ve bu pazarın değerinin artarak yükselmeye devam edeceği kanaatidir (Takeda ve Card 2002:48). Dünyada önemli bir azınlık olan engelli insanların seyahat ve turizm faaliyetlerinde karşılaştıkları zorluklar yer yer akademik yayınların konusu olmuştur. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir (Kaygısız ve Bulgan, 2015:100; Bi, 2006:11; Israeli, 2002; Burnett ve Bender, 2001; Darcy ve Daruwalla 1999; Darcy 2003; Yau vd., 2004). Engelli insanların da çalışma, tatil yapma, alışverişe gitme, seyahate çıkma..vb. istek ve ihtiyaçları olabilmektedir. Aile fertlerinden biri engelli olan ailelerde yaşam şartları birçok etkinliğe katılım noktasında benzersiz zorluklarla doludur. Bu etkinliklerden biri olan ve genel olarak fiziksel, zihinsel ve sosyal etkileşim ile gerçekleşen turizm bu gereklilikleri ile engelli bireylerin zorlandıkları ve çoğu zamanda kendileri ile bağdaştıramadıkları bir etkinlik olarak tarif edilmektedir. Bununla birlikte seyahat etme arzusu engeli olan veya olmayan insanlar için aynı düzeyde olduğu kabul edilen bir arzudur (Yau vd, 2004:946).

Dünya engelli nüfusu ve bu nüfusun yaratacağı turizm pazar boyutu ele alındığında dev rakamlarla karşılaşılmaktadır. Ancak engelli nüfusun %80’inin düşük gelirli ülkelerde yaşaması engellilerin turizm faaliyetlerine katılmasını engelleyen önemli bir ekonomik unsur olarak görülmektedir (Uygun, 2010:23). ABD’deki sivil toplum örgütlerinden biri olan Engelliler için Seyahati Geliştirme Derneği’nin (SATH) 1999 yılında Florida’da düzenlediği Dünya Engelliler Seyahat Konferansı’nda ABD’deki engelli nüfusunun 50 milyona ve bu kesimin alım gücünün 175 milyar dolara ulaştığı vurgulanmaktadır. Böylelikle ekonomik ve sosyal anlamda engelli bireyler seyahat etmeye daha da yakınlaşmıştır (Atak, 2008:1). Avrupa’da ise çok kesin rakamlar bulunmasa da her 10 kişiden birinin değişik derecelerde engellilik durumunun bulunduğu bilinmektedir (Bulgan, 2014:13). Avrupa’da seyahat eden potansiyel rakamın 130 milyon kişi olduğu ve bunların yaklaşık turizm harcamasının 80 milyar

Avro'dan fazla olduğu belirtilmektedir. Engelliler için etkili yasal düzenlemelerin özellikle gelişmiş ülkelerde hayata geçirilmesi ve bu yasal düzenlemelerin etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte eskisine oranla çok daha fazla engelli seyahat eder hale gelmiştir. Böylece engelliler çeşitli ekonomik ve sosyal olanaklara kavuşmaya başlamıştır (<http://www.tursab.org.tr/content/turkish/home/engelsiz/08suPazar.asp> (Erişim tarihi: 13.11.2013)). Engelli bireylere hizmet etmek, hiçbir engeli olmayan bireylere hizmet etmekle aynı tutulmaması gereken bir husustur. Bunun için pek çok özel konaklama türü, engellilere iyi hizmet verilmesi için düşünülme zorundadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1990 yılında çıkan Engelli Amerikalılar Yasası (ADA) ile engelli bireylerin hakları korunma altına alınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Nüfus Sayım Bürosu verilerine göre 54 milyon Amerikalı yani nüfusun %21'i Engelli Amerikalılar Yasası altında korunmaktadır. Ancak Amerika engellilerin turistik faaliyetlere erişilebilirliği noktasında eksikleri olan bir ülkedir ki dünyada pek çok ülkede de durum aynıdır. Bu alanda yapılan çalışmaların yetersizliğine değinen İsraili'in (2012) yaptığı araştırmada, İsrail ele alınmış ve İsrail'deki 600 bin engellinin turistik bölgelere ve çekicilik alanlarına seyahat faaliyetinde bulunamadığı ve bu konuda pek çok şikâyetlerinin olduğu tespit edilmiştir (İsraili, 2002:102).

Avrupa Birliği üyesi ülke olan İngiltere'deki yasal düzenlemelere bakıldığında; 1995 yılında kabul edilen "Engelliler Ayrımcılıkla Mücadele Yasası"nın (Disability Discrimination Act) özellikle servis sağlayıcılar ve turizm sektörü tarafından engelli insanların durumuna politik ve ekonomik açıdan verilen önemin artırdığı bilinmektedir. Bu yasa ile engelli insanlara turistik çekicilik merkezleri ve konaklama işletmelerini de içererek ayrımcılık yapmak kanuna aykırı bir hal almıştır (Shaw vd., 2004:397).

Seyahat özgürlüğü İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 13. maddesinde şöyle ifade edilmiştir: "*Herkes herhangi bir Devletin arazisi dâhilinde serbestçe seyrüsefer ve ikamet eylemek hakkına haizdir. Herkes, kendi memleketi de dahil olduğu halde, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine tekrar dönmek hakkını haizdir.*" (<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>, Erişim tarihi: 15.03.2016)

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 13.12.2006 tarihli olarak kabul edilen, Türkiye ile birlikte aynı anda 80 ülke tarafından imzalanan ve 3.12.2008 tarih ve 5825 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunan Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin 18. maddesinde ise "Seyahat Özgürlüğü ve Uyrukluk" başlığı altında "taraf devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında seyahat ve yerleşim yerini seçme özgürlüğüne ve uyrukluk hakkına sahip olduğunu kabul ettiği" belirtilmektedir (BM Engelli Hakları Sözleşmesi, 2008). Sözleşme, engelli kişilerin haklarına bütüncül bir koruma getirmiştir (Kolat, 2009:186). Bu sözleşme taraf olan devletlere, engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve onların yaşam standartlarını yükseltmek gibi yükümlülükler getirmiştir. Böylelikle sözleşmeye taraf olan tüm ülkeler, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere turizm anlayışlarını yeniden engelsiz turizm çerçevesinde konumlamaya başlamışlardır (Kaygısız ve Bulgan, 2015:101).

Türkiye'de Engellilerin Seyahat Hakkı

Dünyada önemli bir azınlığı oluşturan engelli bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek için yapılacak olan yatırımların herkesin bir gün engelli olabileceği gerçeği ile yapılması sadece bu azınlık için değil tüm dünya insanları için yapılan iyileştirmeler olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Tüm sağlıklı bireyler yaşamın bir gerçeği olarak yaşlanacak ve bir gün gerek işitsel gerek görsel ve gerekse fiziksel olarak bir takım yoksunluklarla mücadele etmek zorunda kalacaktır. Bu gerçeklikten hareketle engelli bireylerin sosyalleşmekte yaşadıkları güçlükler dikkate alınarak gerekli düzenlemelerin yapılması ülkelerin gelişmişlik düzeylerini arttırıcı bir etki doğurarak ülke vatandaşlarının kendi ülkelerinde ve dünyada

rahatlıkla hareket edebilen ve her türlü sosyal ve kültürel etkinliklerde bulunabilen mutlu bireylere dönüşmelerinde çok önemli bir rol oynayacaktır. Engelli bireylerin en kolay ve etkin olarak turizm faaliyetlerinde bulunmaları onları sosyalleştiren ve toplumla bütünleşmelerini sağlayıcı etkiyi arttıran bir olaylar örgüsüdür. Seyahat etmek turizm ürününün karmaşık yapısının bir gereği olarak turistik ürünü tüketebilmeleri için ürünün üretildiği yere gitmek zorunda olmaları nedeniyle turizm faaliyetlerinden ayrı olarak düşünülemez. Bu nedenle engelli bireylerin seyahatleri esnasında karşılaşılabilecekleri engelleri ortadan kaldıracı önlemlerin ivedilikle alınması gerekmektedir. Bu engellerin ortadan kaldırılması için tüm dünyada ve özellikle gelişmiş ülkelerde çeşitli zaman aralıkları ile yapılan yasal düzenlemeler mevcut olmasına karşın henüz yeterli düzeyde değildir.

Ülkemizdeki duruma bakılırsa; T.C. Anayasasının 23. maddesi, “Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti” başlığını taşımakta olup, engelli olsun olmasın tüm bireylere yerleşme ve seyahat özgürlüğünü düzenlemektedir. Seyahat etmek ve turizm faaliyetine katılmak, insanların yaşam kalitesini yükselten önemli bir faaliyettir. Bu faaliyetlere erişim herkes için temel haktır. Engelliler için seyahat etme kısıtlanması, anayasal hak ve özgürlüklerin ihlali anlamına gelmektedir. Bu durum eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaktadır ve engellilerin hayata tam olarak katılımlarını sağlamak için çok sayıda girişim ve düzenleme gerçekleştirilmiştir (Tütüncü, 2013:262).

Türkiye’de Engellilerin Seyahat Hakkına İlişkin Yasal Düzenlemeler

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının tarafından çıkarılan “Ücretsiz Veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği” engellilerin düzenlenecek kimlik kartları ve seyahat kartlarıyla kendileri ve refakatçilerinin seyahat hakkından yararlanabileceğini öngörmektedir (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/15.02.2016>). Bu Yönetmeliğe göre, engelliler için kimlik kartı, engellilere tanınan hak ve hizmetlerden yararlanmada kullanılmak üzere Bakanlık tarafından verilen ve engellilik durumuna göre ulaşımda refakatçi ile birlikte yararlanma durumunu da gösteren kimlik kartını, seyahat kartı ise 4736 sayılı Kanununun 1 inci maddesinin ikinci fıkrasında sayılan engelliler ve refakatçileri dışındaki kişilerin ücretsiz seyahat hakkından yararlanabilmesi için Bakanlık tarafından düzenlenecek kartı ifade etmektedir (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/15.02.2016>). Buna göre, Türk hava yolları ile seyahat halinde belirlenen esaslar doğrultusunda engelliler indirimden yararlanabilir. Türk Hava Yolları Tarafından Belirlenen Usul ve Esaslarda engellilere indirim uygulanmaktadır. Türk Hava Yolları iç ve dış hat seferlerinde geçerli kimi ücretlerde, (her türlü ücret üzerinden uygulanmaz) genel veya kısmi felç sonucu refakatçisiz hareket edemeyen veya kısıtlı hareket edebilen yolculara, görme engelli (%90 ve üzerinde görme özürülüler) her iki ayağını ve/veya bacağı kullanamayan yolculara, uçak içinde herhangi bir durumda fiziksel ve/veya zihinsel nedenlerle kişisel güvenlikleri veya konforları (yemek, tuvalet vb.) kendilerine yeterli olmak konusunda engelle karşılaşacak ve hızlı hareket etmeleri istendiğinde bunu yerine getiremeyen yolculara ve refakatçilerine iç hat seyahatlerde %20, dış hatlarda ise %40 oranında ‘özürlü ve refakatçi indirimi’ uygulanmaktadır.

Devlet Demir Yolları ana hat yolcu trenleri ile seyahat halinde özürülüler %50 indirimden yararlanabilir. TCDD, engelli yolcular ile refakatçilerinin trenlerde seyahat etmeleriyle ilgili yeni bir düzenlemeye gitti. Yeni düzenlemeye göre; "Engellilik Ölçütü, Sınıflandırılması ve Engellilere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkındaki Yönetmelik" gereğince özür oranı için Sağlık Kurulu Raporu, Engelli Kimlik Kartı veya nüfus cüzdanı ibraz etmeleri koşulu ile Engelliler (Engel oranı %40 ve daha fazla olan engellinin kendisi, %50 ve üzeri olup Ağır engelli raporu bulunanların kendisi ve beraberindeki bir refakatçisi ana hat trenlerinde ve YHT'lerde ücretsiz seyahat edebilecekler (<http://www.tcdd.gov.tr/home/detail/12.02.2016>). Belediyeler toplu taşıma araçlarından özürülülerini ücretsiz veya indirimli olarak yararlandırmak

zorundadır (572 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Madde 3-4) (9.madde de açıklanmıştır).

12 Temmuz 2013 tarihinde 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle; “Engel oranı %40’ın üzerinde olan engelli bireyler ile ağır engelli bireylerin birlikte yolculuk ettikleri en fazla bir refakatçilerine”, demiryolları ve denizyollarının şehir içi ve şehirlerarası hatlarından, belediyelere, belediyeler tarafından kurulan şirketlere, birlik, müessese ve işletmelere veya belediyeler tarafından yetki verilen özel şahıs ya da şirketlere ait şehir içi toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanma hakkı, 65 yaşın üstündeki vatandaşlara ise; demiryolları ve denizyollarının şehir içi hatlarından, belediyelere, belediyeler tarafından kurulan şirketlere, birlik, müessese ve işletmelere veya belediyeler tarafından yetki verilen özel şahıs ya da şirketlere ait şehir içi toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanma hakkı, demiryolları ve denizyollarının şehirlerarası hatlarından ise %50 indirimli olarak yararlanma hakkı getirilmiştir. (<http://www.otizmvakfi.org.tr/15.02.2016>)

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan, havayoluyla seyahat eden engelli veya hareket kabiliyeti kısıtlı kişilerin yardım almalarını sağlamak ve onları ayrımcılığa karşı koruyacak kuralları ve esasları belirlemek amacıyla hazırlanan “Engelli Veya Hareket Kabiliyeti Kısıtlı Hava Yolu Yolcuları Talimatı” (Sht-Engelsiz)’nın Tanımlar ve kısaltmalar kısmında MADDE 4 – (1)’te;

a) Engelli veya hareket kabiliyeti kısıtlı kişi: Ulaşım araçlarını kullanırken, daimi veya geçici, duyuşsal veya lokomotor becerileri ile ilgili herhangi bir fiziksel, zihinsel, yaşlılık kaynaklı veya herhangi bir başka engeli sebebiyle, diğer yolculara sunulan hizmetlerin kişinin ihtiyaçlarına göre özel itina ve uyarılma gerektiren kişiyi,

b) Erişilebilirlik: Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını,

h) Rehber köpek: Engelli veya hareket kısıtlılığı bulunan kişiye yardımcı olmak üzere uçuşa kabul edilecek belgeli kılavuz köpekleri,

1) Refakatçi: Engelli veya hareket kabiliyeti kısıtlı yolcuların, yolculuk esnasında ihtiyaç duyduğu yardımı sağlamak üzerinde yanında bulunan kişiyi, şeklinde tanımlanmıştır (<http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/12.02.2016>).

Taşımanın reddinin önlenmesi, havaalanında otopark düzenlemeleri, terminalde fiziksel şartların düzenlenmesi, bilgi iletimi, havaalanlarında yardım hakkı, hava taşıma işletmeleri tarafından yapılacak yardım, eğitim, kayıp veya hasarlı tekerlekli sandalyeler, hareket etme yeteneği sağlayan diğer ekipmanlar ve bunlara ilişkin yardımcı tertibatlar için tazminat, şikâyet uygulamaları, denetleme ve yaptırımlar Talimatta yer alan ana başlıklardır. “Engelli Veya Hareket Kabiliyeti Kısıtlı Hava Yolu Yolcuları Talimatı”nda yer alan engelli veya hareket kısıtlılığı bulunan kişilere yapılacak yardımlar ise şöyledir:

1. Yardım isteme noktalarında gerekli kolaylığın sağlanması,
2. Belirlenmiş bir noktadan check-in kontuarına ulaştırılması,
3. Check-in ve bagaj kayıt işleminin yaptırılması,
4. Göçmenlik, gümrük ve güvenlik prosedürlerinin tamamlanması ve uçağa gidilmesi,
5. Asansör, tekerlekli sandalye veya diğer gerekli yardımın sağlanmasıyla uçağa binilmesi,
6. Uçak kapısından koltuklara ulaşılması ve oturulması,
7. Uçak içinde bagajın yerleştirilmesi ve geri alınması,
8. Koltuklardan uçak kapısına ulaşılması,
9. Asansör, tekerlekli sandalye veya diğer gerekli yardımın sağlanmasıyla uçaktan inilmesi,

10. Gümrük ve göçmenlik prosedürlerinin tamamlanması ve bagaj salonuna ulaşılması ve bagajın alınması,
11. Bagaj salonundan, tayin edilmiş noktaya ve/veya engelli veya hareket kısıtlılığı bulunan kişi tarafından havaalanı sınırları içinde istenilen noktaya kadar ilerlemek,
12. Hava/kara taraflarında ve terminaller içindeki/arasındaki yardım ile birlikte, transit halindeyken bağlantı seferlerine ulaşmak,
13. Gerekli olduğu takdirde tuvaletlere ulaşmak,
14. ATM ve/veya diğer sosyal hizmetlere ulaşımı sağlamak,
15. Engelli yolcuların havaalanında bulunması veya uçuşu esnasında herhangi bir acil durum yaşanması halinde engelli yolcuların tahliyesini sağlamak.

Bunların yanı sıra; talep edilmesi halinde, refakatçiye engelli veya hareket kısıtlılığı bulunan kişinin yanında bir koltuk verilir ve uçağa binmesinde/inmesinde gerekli kolaylık sağlanır. Engelli veya hareket kısıtlılığı bulunan kişilere ait elektrikli tekerlekli sandalyeler ve vb. ekipmanın taşınmasına ilişkin hizmetler uçuştan en az 48 saat öncesi bildirilmesi koşuluyla hava aracındaki olası alan sınırlamaları dâhilinde ve tehlikeli maddelere ilişkin yasal mevzuata uygun olarak sağlanır. Tıbbi malzemeler haricinde, her bir engelli veya hareket kısıtlılığı bulunan kişi başına elektrikli sandalye dâhil olmak üzere en fazla 2 adet hareket etme yeteneği sağlayan ekipmanın taşınmasına izin verilir. Engelli veya hareket kısıtlılığı bulunan kişilere ait temel hareket gereçleri ve diğer gerekli destek aletlerinin hava aracında taşınmasında gerekli kolaylık sağlanır. Uçuş ile ilgili gerekli bilgiler erişilebilir formatlarda iletilir. Rehber köpeklerin havaalanında ve kabinde taşınmasına izin verilir. Hava araçlarında Braille alfabeli güvenlik kartları bulundurulur, uçak tipine göre gösterilen tanıtım filmlerindeki işaret dili ve sesli uyarılar ile benzeri hizmet kolaylıkları sağlanır. Emniyet gereklilikleri kapsamında, havaalanı ve/veya hava aracında, engelli veya hareket kısıtlılığı bulunan bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde oturma düzeni oluşturulur. Belirlenen oturma düzenine göre engelli yolcu uçağa alınır ve yer durumuna göre uçaktan indirilmesi sağlanır. Engelli bireylerin yaşamın tüm kesimlerine uyum sağlaması çok önemlidir. Engelli bireylerin diğer bireyler gibi seyahat etmeye ve tatil yapmaya ihtiyaçları vardır. Bu çerçevede turizm alt yapısını oluşturan ulaşım, konaklama ve diğer öğelerin engelli bireyler tarafından kullanımını sağlamak amacıyla düzenlemeler yapılmalıdır. Türk hukukunda engelli bireylerin tatil ve seyahat hakkına yönelik tek düzenleme taşımacılık hizmetlerinden yararlanmadaki indirimler hariç tutulursa, *Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik ve bu yönetmeliğin uygulanmasına dair tebliğde* yer almaktadır (27976 sayılı Resmi Gazete, 2011). Anılan tebliğin 20. maddesinde tesis kapasitesinin %1'i oranında odanın engellilere yönelik olarak düzenlenmesi öngörülerek, oda ve çevre düzenlemeleri ile ilgili şartlar sıralanmıştır (Çınarlı ve Kocakoç, 2015:131).

SONUÇ

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin "Seyahat Özgürlüğü ve Uyraklık" başlığını taşıyan 18. Maddesinde de belirtildiği gibi kişinin engelli olması nedeniyle uyrukluğuna veya kimliğine ilişkin diğer belgeleri elde etme, bu belgelere sahip olma ve bu belgeleri kullanma veya seyahat özgürlüğünden yararlanmasını sağlamak için gerekli olabilecek göçmenlik işlemleri gibi süreçleri yürütme olanağından mahrum bırakılmaması oldukça önemlidir. Ülkemizde engelli bireylerin haklarını koruyan yasal mevzuat olmakla birlikte, gerekli düzenlemelerin ve uygulamaların eksik olduğunu görmek mümkündür. Yerel yönetimlerin çabalarıyla özellikle ulaştırma boyutunda çeşitli düzenlemelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Her türlü hizmetten yararlanmak engellilerin de hakkıdır ve bu hizmetleri kullanabiliyor olmaları gerekmektedir. Engelliler ulaştırma hizmetlerini kullanırken dahi bir

takım sıkıntılarıyla karşılaşmaktadırlar. Engellilerin seyahat alanındaki sorunlarını çözmeleri de tek başına yeterli değildir. Bu kapsamda sadece ülkemizde değil tüm dünyada, engelli bireylerin konaklama ihtiyaçlarına yönelik düzenlemelerin eksikliğinden bahsetmek mümkündür. Bir engelli hayatında farklı zorluklarla karşılaşmakta ve genel olarak bazı faaliyetlere katılmada kısıtlılıklar yaşamaktadır. Engelli olsun ya da olmasın seyahat etmek, herkesin arzuladığı bir durumdur (Yau vd. 2004). Seyahat etmek, insanların yaşam kalitesini yükselten önemli bir faaliyettir. Bu faaliyetlere erişim herkes için sosyal bir haktır. Engelliler için seyahat etme özgürlüğünün kısıtlanması, sosyal hakların ihlali anlamına gelmektedir. Bu durum eşitlik ilkesine de aykırılık oluşturmaktadır. Bu doğrultuda engellilerin hayata entegrasyonunu sağlamak amacıyla, çok sayıda girişim ve düzenleme gerçekleştirilmiştir. Engelli, yaşlı ve hatta tüm bireyler için seyahat olanaklarına ulaşılabilirliği sağlamak; bilgi, çaba ve istek gerektirmektedir. Sadece binaların ulaşılabilir nitelikte olması değil, turizm faaliyetini gerçekleştirmek amacıyla tüm olanakların engelli bireyler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Darcy 1998). *Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik ve bu yönetmeliğin uygulanmasına dair tebliğ*'in 20. maddesinde yer alan %1'i oranındaki odanın engellilere yönelik olarak düzenlenmesi şeklindeki tesis kapasitesinin %5 oranına çıkarılabilmesi önemlidir. Dünyadaki en düşük oranlardan bir tanesi Türkiye'dedir. Turizmi farklılaştırarak engelli turizmi destinasyonu olabilmek gereklidir. Çünkü bu sayede turizm sezonu uzayacak ve bu konudaki katma değer artacaktır.

KAYNAKLAR

Atak, V. (2008). Marmaris'teki Otel İşletmelerinin Bedensel Engelli Turizmine Bakışı, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Bi, Y., Card, J.A., Cole, S. T. (2007). Accessibility and attitudinal barriers encountered by chinese travellers with physical disabilities, *International Journal of Tourism Research*, 9: 205–216.

Bulgan, G. (2014). Engelli Turizmi: Antalya İlindeki Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Burnett, J. J. ve Bender, B. H. (2001). Assessing the travel-related behaviors of the mobility-disabled consumer, *Journal of Travel Research*, 40(4): 4-11.

Çınarlı, S. Kocakoç, N. (2015). Türkiye'de engelli hakları'nın kamu hizmetleri açısından değerlendirilmesi, *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu*, Türkiye Barolar Birliği, Ankara.

Darcy, S. (1998). Anxiety to access: tourism patterns and experiences of new south wales people with a physical disability, *Tourism New South Wales*. Yeni Zelanda, http://archive.tourism.nsw.gov.au/Anxiety_to_Access_p783.aspx [Accessed 1st of April 2016].

Darcy, S. (2003). The politics of disability and access: the Sydney 2000 Games experience, *Disability & Society*, 18(6):737-757.

Darcy, S. ve Daruwalla, P. S. (1999). The trouble with travel: people with disabilities and tourism, *Social Alternatives*, 18(1): 41-46.

Gören, Z. (1997). *Anayasa Hukukuna Giriş*. İzmir: Barış Yayınları.

Israeli, A. A. (2002). A preliminary investigation of the importance of site accessibility factors for disabled tourists, *Journal of Travel Research*, 41(1): 101-104.

Kaygısız, Ü. ve Bulgan, G. (2015). İnsan Hakları Çerçevesinde Engellilerin Seyahat Hakkı ve Avrupa Birliğindeki Yasal Düzenlemeler, *Akademik Bakış Dergisi*, 49: 98-106.

Kolat, S. (2009). Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele Ve Türkiye'deki Yansımaları, (*Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*), Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Shaws, G. ve Coles, T. (2004). Disability, holiday making and the tourism industry in the uk: a preliminary survey, *Tourism Management*, 25(3): 397-403.

Takeda, K. ve Card, J. A. (2002). U.S tour operators and travel agencies: barriers encountered when providing package tours to people who have difficulty walking, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 12(1): 47-60.

Tütüncü, Ö. ve Aydın, İ. (2013). Ulaşılabilir turizm, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2): 261-263.

Uygun, O. (2000). *İnsan Hakları Kuramı*. İstanbul: İnsan Hakları, YKY.

Yau, M. K., McKercher, B. ve Packer, T. L. (2004). Traveling with a disability: more than an access issue, *Annals of Tourism Research*, 31 (4): 946-960.

İNTERNET KAYNAKLARI

Dünya Sağlık Örgütü, (2011). *Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti 2011* www.who.int (Erişim tarihi: 12.02.2014).

TÜRSAB (2008) <http://www.tursab.org.tr/content/turkish/home/engelsiz/08suPazar.asp> (Erişim tarihi: 13.11.2013).

<http://www.tcdd.gov.tr/home/detail/?id=253> e.t. 12.02.2016. (Erişim tarihi: 13.04.2016).

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140304-3.htm> (Erişim tarihi: 15.02.2016)

<http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/talimatlar/SHT-ENGELSIZ.pdf>, (Erişim tarihi: 12.02.2016).

http://www.otizmvakfi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=34:engellihaklari&catid=16:sosyal-haklar&Itemid=44, (Erişim tarihi: 15.02.2016)

http://www.edchreturkeyeu.coe.int/Source/Resources/Trainingset/Module3_ConceptualFrameworkofEDCHRE_tr.pdf, (Erişim tarihi: 10.02.2016).

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-EvrenselBeyannamesi.pdf>, (Erişim tarihi:15.03.2016)